

Έλληνες λογοτέχνες που αυτοκτόνησαν

Το κείμενο που ακολουθεί είναι η τελευταία πράξη ενός θεατρικού έργου που βασίζεται στο βιβλίο μου *Ιδανικοί Αυτόχειρες* και αφορά τους πέντε πιο σημαντικούς αυτόχειρες λογοτέχνες της νεοελληνικής γραμματείας, τον Κώστα Καρυωτάκη, τον Περικλή Γιαννόπουλο, τον Ναπολέοντα Λαπαθιώτη, τον Ιωάννη Συκουητή και την Πηνελόπη Δέλτα. Είναι ουσιαστικά μια συζήτηση μεταξύ πέντε διάσημων ψυχαναλυτών μιας άλλης εποχής πάνω στην αυτοκτονία, με βάση τις πληροφορίες που παρουσιάζονται στα προηγούμενα κεφάλαια του βιβλίου και δικές μου αντιλήψεις για το θέμα.

Πριγκίπισσα Μ. Βοναπάρτη: Είμαι η πριγκίπισσα Μαρία Βοναπάρτη του Γεωργίου, γνωστή περισσότερο ως ψυχαναλύτρια, μαθήτρια και φίλη του Σίγκμουντ Φρόιντ, παρά ως μέλος της ελληνικής βασιλικής οικογένειας, εκείνη που γλίτωσε τον Φρόιντ από τα νύχια της Γκεστάπο, βοηθώντας τον να μεταναστεύσει από τη Βιέννη στο Λονδίνο ένα χρόνο πριν από τον θάνατό του και την έναρξη του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου. Ήμουν επίσης εκείνη που μεσολάβησε, με τη βοήθεια της κομισιάδας μου της Φρειδερίκας, και δεν αφέρισε η Εκκλησία της Ελλάδας τον Νίκο Καζαντζάκη. Με το τέλος του πολέμου βρέθηκα και πάλι στην Αθήνα και τότε έφτιαξα την πρώτη ψυχαναλυτική ομάδα στην Ελλάδα, γύρω από τον ποιητή και ψυχαναλυτή Ανδρέα Εμπειρικό και τους φίλους του ψυχιάτρου Δημήτρη Κουρέτα και Γεώργιο Ζαβιτζιάνο, πειθώντας τη Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρεία να τους αναγνωρίσει ως μέλη της μέσω της Ψυχαναλυτικής Εταιρείας των Παρισίων, της οποίας ήμουν ιδρυτικό μέλος και πρόεδρος. Είναι και οι τρεις τους εδώ απόψε για να συζητήσουμε το θέμα της αυτο-

κτονίας με βάση τις συζητήσεις που προηγήθηκαν γύρω από τους αυτόχειρες της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Έχω επίσης καλέσει, παρά τις αντιρρήσεις των τριών μαθητών και φίλων μου, που δεν τον πήγαιναν όσο ευρίσκοντο εν ζωή εξαιτίας του δύσκολου χαρακτήρα του, τον δερματολόγο και σεξολόγο Νίκο Δρακουλίδη, επειδή έχει γράψει σημαντικά πράγματα για την ψυχανάλυση και επιπροσθέτως είναι και αυτός, όπως ο Εμπειρικός, γνωστός λογοτέχνης, ποιητής και συγγραφέας κοσμοπολιτικών διηγημάτων με το ψευδώνυμο Άγγελος Δόξας. Κι έχει αναλυθεί κι αυτός, όπως κι ο Εμπειρικός, από τον συμπατριώτη μου Ρενέ Λαφαρόκ. Την πρόταση να διευθύνω αυτή τη συζήτηση δέχτηκα με πολλή αμφιθυμία, καθώς δεν ήμουν σε θέση να μελετήσω τα καθέκαστα της ζωής και του έργου των περί των ο λόγους αυτοκτελών λογοτεχνών, κανείς απ' τους οποίους δυστυχώς δεν έχει μεταφραστεί, απ' όσο ξέρω, στα γαλλικά ή στα αγγλικά, τις γλώσσες που κατέχω. Γιατί, όπως καταλαβαίνετε από την αδέξια εισήγησή μου, δεν τα καταφέρνω και πολύ καλά με τα ελληνικά. Μα κάνω το κατά δύναμιν.

Πέτρος Χαροκόλλης
Ομότιμος Καθηγητής Ψυχιατρικής,
Ψυχαναλύτης της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας

Θα παρακαλέσω λοιπόν τον αγαπητό μου καθηγητή και φίλο Κουρέτα να αρχίσει τη συζήτηση.

Δημήτρης Κουρέτας: Ευχαριστώ την Υψηλότητά για την τιμή που μου κάνει να απευθύνει τον λόγο πρώτα σ' εμένα, ενώ έχουμε μαζί μας τον πρώτο ψυχαναλυτή στην Ελλάδα και προσωπικό αναλυτή μου, που εκτός αυτού είναι και ο πρώτος που εισήγαγε τον σουρεαλισμό στη χώρα μας, τον σουρεαλισμό του Μπρετόν, του Νταλί και της παρέας τους, οι οποίοι διατείνονταν, καλώς ή κακώς, ότι εμπνεύονται από την ψυχανάλυση. Και τώρα στο θέμα μας. Υπάρχουν πολλές και διάφορες θεωρίες –κοινωνιολογικές, φιλοσοφι-

1. Γιάννη Ψυχοπαίδη,
Ο ποιητής Κώστας
Καρυωτάκης (1896-
1928) (από το
λεύκωμα του Γιάννη
Ψυχοπαίδη, «*Το πιο
τίμιο - την μορφή
του*», Πρόσωπα της
ποίητας 118
πορτρέτα, εκδ.
Μεταίχμιο, Αθήνα
2006).

κές, θεολογικές, οικονομικές, ψυχολογικές, ψυχαναλυτικές—οι οποίες επιχειρούν να εξηγήσουν τον λόγο ή τους λόγους που κάνουν κάποιους συνανθρώπους μας, σε όλες τις ηλικίες, κοινωνικές τάξεις και επαγγέλματα, φυλές και θρησκείες ανά την υφήλιο, να πάρουν την απόφαση ν' αυτοκτονήσουν. Και υπάρχουν διάφορες ταξινομήσεις—αλτρουιστική, εγωιστική, επιδημική— και ποικίλοι τρόποι με τους οποίους πραγματοποιεί κανείς την αυτοκτονία. Και ο κάθε τρόπος έχει τη σημασία του.

Η απουσία τεκμηριωμένων πληροφοριών για την προσωπική, παιδική και οικογενειακή τους ιστορία—με εξαίρεση την περίπτωση της Πνευλόπης Δέλτα—κάνει την προσπάθεια να δοθεί μια ψυχαναλυτική ερμηνεία στον θάνατο των ανθρώπων της παρούσας μελέτης παρακινδυνευμένη, αν όχι αναξιόπιστη. Υπάρχουν, ωστόσο, κάποια κοινά σημεία, ομοιότητες και αναλογίες που, πέρα από το γεγονός της λογοτεχνικής τους ταυτότητας μέσα στη νεοελληνική πραγματικότητα, θα μπορούσαν να έχουν σχέση με τα κίνητρα που τους οδήγησαν στην αυτοκτονία. Και υπάρχουν κάποια άλλα στοιχεία, που, χωρίς να αναφέρονται άμεσα στα κίνητρα της αυτοκτονίας, έχουν σχέση με τον θάνατό τους, τουλάχιστον σε μερικές περιπτώσεις, όπως η υστεροφρονία, την οποία χωρίς αμφιβολία απεκόμισαν με τον τρόπο του θανάτου τους ο Περικλής

2. Η ηγικήισσα Μαρία Βοναπάρτη (1882-1962), σύζυγος του πρίγκιπα της Ελλάδας Γεωργίου, ψυχαναλύτρια, στενή συνεργάτις του Φρόιντ.

Γιαννόπουλος και ο Καρυωτάκης. Το θέμα εξάλλου της υστεροφρονίας συνδέεται με το ερώτημα εάν η αποτίμηση του έργου ενός αυτόχειρα επηρεάζεται από το γεγονός της αυτοκτονίας του, κάτι που χωρίς άλλο συνέβη με τον Καρυωτάκη.

Μαρία Βοναπάρτη: Αναρωπιέμαι, τι έχει να πει πάνω σ' αυτό ο ποιητής Ανδρέας Εμπειρικός;

Ανδρέας Εμπειρικός: Ένα κοινό στοιχείο στη ζωή και το έργο των ανθρώπων αυτών είναι η ενασχόλησή τους με την ιδέα του θανάτου, η θανατοφιλία. Όπως θυμάμαι να 'χει πει ο ποιητής και κριτικός της λογοτεχνίας Τέλλος Άγρας, «Όταν η ανθρωπινή ύπαρξη γίνεται ζωή, τότε την τελειώνουν—με το δικό τους νόημα, που είναι συχνά τόσο βλακώδες για τον άνθρωπο—η Φύσις ή η Τύχη.

Αλλ' όταν η ύπαρξη γίνεται έργο τέχνης—και νόημα της τέχνης— τότε την αποτελειώνει ο νους».

Ο Τέλλος Άγρας, που είχε την ατυχία να πάει από θάνατο «βλακώδη για τον άνθρωπο», από μίαν αδέσποτη σφαίρα στο πόδι που κακοφόρμιζε και τον σκότωσε κατά τη διάρκεια των Δεκεμβριανών, τότε που κι εγώ παρά λίγο να χάσω τη ζωή μου με τρόπο εξίσου βλακώδη—αλλά καλύτερα—as μν ξύνουμε παλιές πληγές—είχε στο νου του τον Καρυωτάκη και τον Λαπαθιώτη όταν μιλούσε έτσι και θα μπορούσε κανείς εύλογα να συμπεριλάβει τον Περικλή Γιαννόπουλο και τον Συκουτρή. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις ο θάνατος προβάλλεται ως ένα ιδεώδες που γεμίζει την ψυχή και τη σκέψη ενός φιλοσοφημένου ανθρώπου, ο οποίος ξέριε ότι η αλήθεια είναι πέρα από τους συμβιβασμούς, τις αυταπάτες

3. Giorgio de Chirico, «Ερμητική μελαγχολία», 1918-1919, λάδι σε καμβά, 62 x 49,5 εκ. Musée d'Art moderne de la Ville de Paris.

και τα παράλογα της καθημερινής ζωής, τον πόνο και τα ταπεινά προβλήματα της γήινης υπάρξης, έτσι όπως τα περιγράφει ο Σωκράτης στην *Απολογία* του και ο Σαίξπηρ στον μονόλογο του Άμλετ, «Να ζει κανείς ή να μη ζει». Κι όμως, κανένας από τους αυτόχειρες της νεοελληνικής λογοτεχνίας –με εξαίρεση την Πηνελόπη Δέλτα– δεν ασπάστηκε την αυτοκτονία ως λύση του υπαρξιακού του προβλήματος. Ο Σκουκτρός, σε δημόσια ομιλία του όπου εγκωμιάζει την ιδέα του θανάτου, αποδοκιμάζει την αυτοκτονία, αν και μερικούς μήνες προτού αυτοκτονήσει, σε ιδιωτική συνομιλία του, αφήνει να εννοηθεί το αντίθετο. Ο Καρυωτάκης, στο γράμμα που έγραψε προτού αυτοπυροβοληθεί, αναφέρεται στη μοιραία απόφασή του με αποτροπιασμό, ομολογώντας τη δυσκολία που είχε να τελειώσει τη ζωή του

με μια σκηνοθεσία πνιγμού στην ανοιχτή θάλασσα, την ίδια δυσκολία που με περίσσια ειρωνεία αποδίδει στους «ιδανικούς αυτόχειρες» του ομώνυμου ποιήματός του. Ο Περικλής Γιαννόπουλος, τις παραμονές του θανάτου του, τον οποίο με τόση καλαισθησία σκηνοθέτησε στη θάλασσα του Σκαρμαγκά, αναρωτιέται αν η αυτοκτονία είναι πράξη γενναιοσύνης ή δειλίας, και ο Λαπαθιώτης, που ο θάνατός της μητέρας του και η συνειδηση της χαμένης νεότητας τον έφεραν επανειλημμένα στα πρόθυρα της αυτοκτονίας, ανέβαλλε για κάμποσα χρόνια τη μοιραία χειρονομία του Καρυωτάκη, η οποία τελικά τον απάλλαξε από την ένδεια, τα ναρκωτικά και την ελεεινή εικόνα του πρόωρα γερασμένου εαυτού του. Η ευνοϊκή αναφορά στον θάνατο, χαρακτηριστική της ρομαντικής νοοτροπίας του 19ου αιώνα, αλλά και

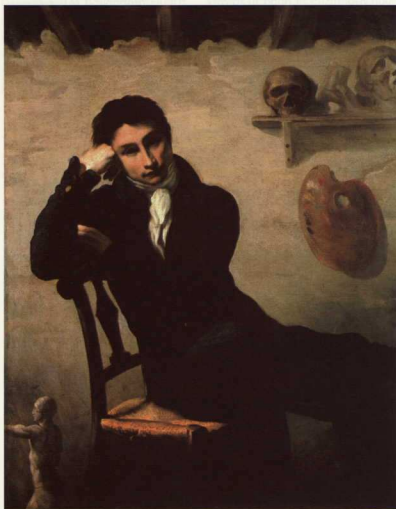
4. Ο Περικλής Γιαννόπουλος (Πάτρα, 1869 - Σκαρμαγκάς Αττικής 1910), πεζογράφος, μεταφραστής και δοκιμιογράφος.

νεότερων λογοτεχνών, ποιητών κυρίως, και όχι μόνο μιμητών του Καρυωτάκη, δεν αντιστοιχεί υποχρεωτικά στην ιδέα της αυτοκτονίας. Όπως στην περίπτωση του Άμλετ, ο απολογητής του θανάτου δεν έχει συνήθως την πρόθεση να αυτοκτονήσει, αν και θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι σε κάποιο συνειδητό ή ασυνείδητο επίπεδο διέπεται από μια αυτοκαταστροφική διάθεση ή επιθυμία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ίωνα Δρακούμη, επιστήθιου φίλου δύο αυτοκείρων της ελληνικής λογοτεχνίας –του Περικλή Γιαννόπουλου και της Πηνελόπης Δέλτα– στον οποίο, αν πιστώσουμε τα λόγια του, η ιδέα του θανάτου ασκούσε μεγάλη γοητεία –εκείνος, όμως, όπως ο Άμλετ, προτιμούσε να πάει από άλλο κέρι, όπως και συνέβη. Είναι επίσης σημαντικό το γεγονός ότι δύο κάθε άλλο παρά πεισιθάνατοι μέζοντες ποιητές της εποχής του Περικλή Γιαννόπουλου, ο Παλαμάς και ο Σικελιανός, είδαν τον εβελούσιο θάνατό του σαν κάτι το ηρωικό, ενώ σε μεταγενέστερες εποχές, ακόμα και στις ημέρες μας, η αυτοκτονία αντιμετωπίζεται επικριτικά είτε ως αμαρτωλή πράξη είτε ως συνέπεια ψυχιατρικής αρρώστιας και αποκρύπτεται ή αποσιωπάται.

Νίκος Δρακουλιδής: Λέγεται –ο Παύλος Νιρβάνας το αναφέρει στις *Φιλολογικές αναμνήσεις* του– ότι ο

5. Eugène Delacroix, αυτοπροσωπογραφία ως Άμλετ, περ. 1821, λάδι σε καμβά, 41 x 33 εκ. Musée Eugène Delacroix, Παρίσι.

Κωνσταντίνος Χριστομάνος, ο συγγραφέας της *Κερένας κούκλας* και θεατρικός σκηνοθέτης, είχε συμφωνήσει με τον Περικλή Γιαννόπουλο να αυτοκτονήσουν μαζί, αλλά πέθανε από άλλη αιτία περίπου ένα χρόνο αργότερα. Ο Χριστομάνος, «αθηνικός, αδικημένος, βασανισμένος», μας λέει ο Νιρβάνας, αμφιβάλλοντας για τη σοβαρότητα των προθέσεων του Γιαννόπουλου, «ωραίου, γερού, πλούσιου προικισμένου από τη φύση», έλεγε: «Θα σε πυροβολήσω πρώτα και ύστερα θα σκοτώθώ εγώ». Κατά περίεργη σύμπτωση, τον Απρίλιο του 1910, τον ίδιο καιρό που αυτοκτόνησε ο Γιαννόπουλος, αποπειράθηκε να αυτοκτονήσει ο Ρώμος Φιλύρας ενώ υπηρετούσε τη στρατιωτική του θητεία, πυροβολώντας με το όπλο του κάτω από το σαγόνι. Η πληροφορία δημοσιεύθηκε σε εφημερίδα της εποχής, χωρίς να αναφέρεται η αιτία της απόπειρας του νεαρού ποιητή. Να είχε άραγε κάποια σχέση με την αυτοκτονία του Γιαννόπουλου; Είναι γνωστό ότι μια θεματική αυτοκτονία βρίσκει συχνά μιμητές.

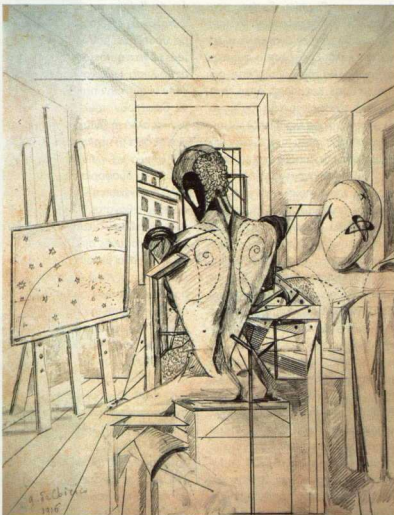
Γιώργος Ζαβιτζιάνος: Και στον καιρό μας, ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, φιλόσοφος, πολυτελής και ποιητής με το ψευδώνυμο Ήβος Δελφός, ο οποίος χρημάτισε και πρόεδρος της Δημοκρατίας, μίλησε για την αυτοκτονία με την έννοια της ευθανασίας, αλλά στα γεράματά του. «Κάθε πρωί αναρωτιέμαι», γράφει τελειώνοντας τα απομνημονεύματά του, «πόσο θα διαρκέσει η δύναμη της σκέψης – η μικρή ή η μεγάλη – που είχα στα ώριμά μου χρόνια. Πότε και αυτή η φαιά ουσία θα αρχίσει να μαρμαίρεται, να λιγοστεύει; Και άραγε, θα την αντιληφθώ έγκαιρα αυτή την κάθοδο προς το σκοτάδι, για να φροντίσω έγκαιρα να σιωπήσω; Δυστυχώς, και το θνήσκειν θέλει τέχνη για να συντελεσθή με ευηρέπεια και κάποια χάρη».

Ανδρέας Εμπειρικός: Αν' όσο ξέρουμε, ο Τσάτσος, που ως ένα ση-

6. Ο ποιητής Νανολέων Λαπαθιώτης (Αθήνα 1888-1944).

7. Giorgio de Chirico, «Ο φιλόσοφος και ο ποιητής», 1916, μολύβι σε χαρτί, 28,1 x 21,8 εκ. Galleria Nazionale d'Arte Moderna, Ρώμη.

μείο η ψυχολογία του, συμπεριλαμβανομένης και της θανατοφιλίας, μοιάζει μ' εκείνη του Σουκωτήρ, τελείωσε την πολυπράγμονα ζωή του χωρίς ν' αυτοκτονήσει. Αλλά και ο Κώστας Βάρναλης, ποιητής και αυτός μιας παλαιότερης γενιάς, αναφερόμενος αναδρομικά στον αυτόχειρα της Πρέβεζας, γράφει:

*Ζηλεύω σου το θάρρος Καρυωτάκη
να σηπαλιάζεις την τρανή καρδιά.*

Νίκος Δρακουλιδής: Κατά τον Καμί, τον Γάλλο υπαρκτιστή συγγραφέα που το έργο του γύρω από τη λογική του παραλόγου τιμήθηκε με το Βραβείο Νόμπελ, το μόνο «αληθινά σοβαρό φιλοσοφικό πρόβλημα» είναι η αυτοκτονία. «Με κάποιο τρόπο», γράφει στο δοκίμιό του *Ο Μύθος του Σισύφου*, «κι όπως σ' ένα μελό-

δραμα, να σκοτώσεις τον εαυτό σου ισοδυναμεί με μίαν εξομολόγηση. Ομολογείς ότι η ζωή σου πάει πολύ, ή ότι δεν την καταλαβαίνεις. As μιν πάμε μακριά, ωστόσο, με τέτοιες αναλογίες- as γυρίσουμε, μάλλον, σε καθημερινές κουβέντες. Απλώς ομολογείς ότι η ζωή "δεν αξίζει τον κόπο". Να ζεις, βέβαια, δεν είναι εύκολο. Εξακολουθείς να κάνεις τις χειρονομίες που σου επιβάλλει η ύπαρξη για πολλούς λόγους, ο πρώτος από τους οποίους είναι η συνήθεια. Πειθαίνοντας με τη θέλησή σου σημαίνει ότι έχεις αναγνωρίσει, έστω και ενστικτωδώς, τον γελίοιο χαρακτήρα αυτής της συνήθειας, την απουσία οποιασδήποτε βαθύτερης λογικής να ζεις, τον παράλογο χαρακτήρα εκείνης της καθημερινής ταραχής, και το πόσο άχρηστο είναι να υποφέρεϊς».

Δημήτρης Κουρέτας: Και κατά την άποψη του Ρωμαίου Σενέκα, που ασφαλώς ο Καμί είχε υπόψη του, «Απλώς να ζεις δεν είναι καλό, αλλά να ζεις καλά. Επομένως, ο συνετός άνθρωπος θα ζήσει όσο πρέπει, όχι όσο μπορεί». Και ο ίδιος, όπως είναι γνωστό, τελείωσε τη ζωή του με το χέρι του, κάτι που έκαναν πολλοί συμπολίτες του στην αυτοκρατορική Ρώμη, όπου δεν υπήρχε καμιά νομική ή ηθική απαγόρευση της αυτοκτονίας. Στην εποχή μας, ωστόσο, κανένας δεν αυτοκτονεί επειδή βαριέται να ζει, αναγνωρίζοντας έστω και υποσυνείδητα ότι να ζει από συνήθεια είναι ανόητο. Επιμένουμε, όπως ο Σίσιφος, να σπρώχνουμε τον βράχο της καθημερινής μας ζωής στην ανηφόρα και α ξερούμε πως κάθε φορά που φτάνουμε στην κορυφή της ο βράχος θα ξανακυλήσει στον πάτο. Τότε γιατί κάποιος από μας αυτοκτονού; Η απάντηση είναι απλή: γιατί δεν αντέχουν άλλο- γιατί το μάτιο της προσπάθειάς τους και ο πόνος τούς καταβάλλουν. Ζήτημα χαρακτήρα, καταρχήν και, από ένα σημείο κι έπειτα, παθολογίας. Αυτοκτονούν κάποιος –και βέβαια όχι όλοι– που πάσχουν από βαριά κατάθλιψη. Εμείς οι ψυχίατροι πιστεύ-

ουμε ότι κάθε αυτοκτονία προϋποθέτει ένα βαθμό κατάθλιψης, η οποία θα μπορούσε ν' αντιμετωπιστεί με μια κατάλληλη ψυχοφαρμακευτική ή ψυχοθεραπευτική αγωγή. Το έρωσ-τημα, ωστόσο, παραμένει: πώς ένα ψυχίατρος θα μπορούσε να εφαρμόσει μια οποιαδήποτε θεραπεία, όταν αυτός που πάσχει δεν παραδέχεται ότι είναι άρρωστος και δεν υπάρχει κάποιος υπεύθυνος συγγενής, όπως στην περίπτωση της Πηνελόπης Δέλτα, που να τον υποχρεώσει να υποβληθεί σε ψυχιατρική θεραπεία; Και καμιά θεραπεία δεν είναι αποτελεσματική όταν ο ασθενής το έχει βάλει στον νου του να πεθάνει.

Ανδρέας Εμπειρικός: Εκείνο που κατά τη γνώμη μου χαρακτηρίζει τους περισσότερους, αν όχι όλους τους αυτόχειρες είναι η απόγνωση –η πεποίθηση, δικαιολογημένη ή όχι, ότι βρίσκονται μπροστά σ' ένα ψυχολογικό αδιέξοδο, ένα πρόβλημα μπάρες, που κατά την κρίση τους μόνο η αυτοκτονία θα μπορούσε να λύσει. Οι λόγοι που τους οδηγούν σ' αυτή την πεποίθηση μπορεί να διαφέρουν, τουλάχιστον φαινομενικά, αλλά το κίνητρο της αυτοκτονίας σε όλες τις περιπτώσεις είναι ένα: η επιθυμία να γλιτώσουν από τον πόνο ή τη δυσφορία που τους προκαλεί η συνέχιση της ζωής και η ιδέα ότι μόνο ο θάνατος θα μπορούσε να τους λυτρώσει –η ευθανασία. Και η πιο ελλογοφανής αιτία εκούσιος ευθανασίας είναι μια ανίαση και οδυνηρή αρρώστια. Αλλά μόνο ένα μικρό ποσοστό εκείνων που αυτοκτονούν ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία.

Η ιδέα της ευθανασίας, προσωποποιημένη στον μύθο του κιθαρωδού Αρίωνα, που τον ξαναβιμήθηκε ο Σικουτρής λίγο πριν από την αυτοκτονία του, βρίσκεται πίσω από την απόφαση όλων των αυτοχείρων της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Η περίπτωση του Περικλή Γιαννόπουλου, που βρήκε τον θάνατο φιτεύοντας μια σφαίρα στο ανθοστολισμένο κεφάλι του καθώς στα κύματα, είναι η πιο χαρακτηριστική. Και εδώ

νομίζω πως ισχύει κάτι που είπε ο Άγγλος ποιητής και κριτικός Άλβα-ρέ: «Η αυτοκτονία μπορεί να είναι μια δήλωση χρεοκοπίας που αποφασιζει για μια ζωή της οποίας η ιστορία είναι γεμάτη αποτυχίες. Αλλά είναι μια ιστορία που έχει επίση-ς στο ενεργητικό της τουλάχιστον τούτη τη μία απόφαση, η οποία με το τελεσίδικο της κρίσης της την κάνει να μην είναι εντελώς μια αποτυχία. Ένα είδος ελάχιστης ελευθερίας –της ελευθερίας να πεθάνει κανείς με τον δικό του τρόπο και στη δική του ώρα– έχει διασωθεί μέσα απ' όλες εκείνες τις απειθιθύμτες αναγκαιότητες. Και εδώ έγκειται το πρόβλημα με την αυτοκτονία: είναι μια πράξη φιλοδοξίας που μπορεί να διαπραχθεί μόνο όταν κανείς έχει ξεπεράσει τα όρια της φιλοδοξίας».

Δημήτρης Κουρέτας: Ο Γιαννόπουλος δεν είχε εμφανείς λόγους να επιζητήσει την ευθανασία, γ' αυτό και η έδση της αυτοκτονίας του προκάλεσε έκπληξη στην κοσμική κοινωνία των Αθηνών, η οποία τον θαύμαζε για την ομορφιά του και το σπινθηροβόλο πνεύμα του. Ήταν ακόμα νέος –δεν είχε πατήσει τα 40– και παρά το γεγονός ότι το αναμορφωτικό κήρυγμα και τα λογοτεχνήματά του δεν είχαν βρει την ανταπόκριση που εκείνος μάτια προσδοκούσε, η φήμη του ως ιδιόρρυθμου αρθρογράφου και συναρπαστικού συνομιλητή ήταν αρκετή για να ικανοποιήσει τη ματαιοδοξία ενός ισορροπημένου ανθρώπου. Υπαίνισσομαι μια ψυχική αστάθεια ή ευθραυστότητα, που θα τη δικαιολογούσε το ιατρικό του παρελθόν, αλλά θα ήθελα να τονίσω περισσότερο την παθολογία του χαρακτήρα του, συγκεκριμένα τον έντονο ναρκισσισμό του, κάτι που συναντά κανείς σε όλους τους αυτόχειρες της αποψινής βραδιάς. Ένα από τα πιο παθονομικά στοιχεία του ναρκισσισμού είναι ο εγωκεντρισμός, ο άκρατος εγχοισμός που δεν επιτρέπει στο άτομο να αγαπήσει πραγματικά άλλον από τον εαυτό του. Μπορεί η ερωτική ζωή

των ανθρώπων που αυτοκτονούν, όπως συμβαίνει με τους ήρωες αυτής της βραδιάς, να είναι έντονη, αλλά όλες οι ενδείξεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι διαπνέεται από μια εγωκεντρική διάθεση, ένα συναίσθημα χωρίς βάθος, που το ενδιαφέρον του έγκειται στην επιβεβαίωση του εαυτού τους, για τον οποίον διαρκώς αμφιβάλουν και τον οποίον κρυφά απεχθάνονται, παρά τις μεγαλεπήβολες επιδιώξεις τους που, όπως με τα αντικείμενα του έρωτά τους, έχουν νόημα μόνο ως αντιστάθμισμα της κακής εικόνας που έχουν για τον εαυτό τους. Οι περισσότεροι από τους αυτόχειρες για τους οποίους συζητάμε απόψε, ιδιαίτερα ο Περικλής Γιαννόπουλος, ο

Καρυωτάκης και ο Λαπαθιώτης, απέφυγαν ή δεν μπόρεσαν να δημιουργήσουν μόνιμες σχέσεις με το ένα ή το άλλο φύλο, ενώ ο Συκουτρής και η Πηνελόπη Δέλτα δεν ερωτεύθηκαν ποτέ τους ανθρώπους με τους οποίους έζησαν τη ζωή τους, μένοντας μαζί τους ως το τέλος από αίσθημα καθήκοντος και σεβασμού για το γεγονός ότι εκείνοι τους φέρθηκαν άψογα, με αφοσίωση και μεγαλόψυχη κατανόηση. Χαρακτηριστικό του εγωκεντρισμού της Πηνελόπης Δέλτα, αλλά και του άκαμπτου αισθήματος ευθύνης που την κυριαρχούσε, είναι ότι αποφάσισε να μη διαλύσει τον γάμο της και να μείνει με τα παιδιά της όχι επειδή τα αγαπούσε, κατά τη δική της επιχειρηματολογία, αλλά

επειδή εκείνα ήταν μικρά και την είχαν ανάγκη.

Την αγάπη της όλη τη διατήρησε στην υπόλοιπη ζωή της αναλλοίωτη για τον Ίωνα Δραγούμη, τον άνθρωπο που ήταν πρόθυμος να τη δει να πεθαίνει για χάρη του, προμηθευτώνς της το ελιξίριο της ευθανασίας, τον ίδιο άνθρωπο που την επαύριον του χωρισμού τους, αν όχι ενωρίτερα, συνδέθηκε ερωτικά με μίαν άλλη, εξίσου χαρισματική γυναίκα, την τραγωδό Μαρίκα Κοτοπούλη.

Όσο για τον Συκουτρή, ο λόγος που δεν εγκατέλειψε τη γυναίκα του όσο ο ίδιος ζούσε ήταν επειδή δεν άντεχε να την πληγώσει στη σκέψη ότι εκείνη του είχε φερθεί καλύτερα κι από μητέρα –λόγος που δεν στάθηκε τελικά ικανός να τον εμποδίσει να υποκύψει στα θέλητρα του θανάτου, με την ιδέα ότι κάπου εκεί ψηλά τον περίμενε η ψυχή του Πλάτωνα.

8. Η συγγραφέας Πηνελόπη Δέλτα (Αλεξάνδρεια, 1874 - Αθήνα, 1941).

Γιώργος Ζαβιτζιάνος: Η αναφορά του Κουρέτα στον ναρκισσισμό της Πηνελόπης Δέλτα και του Συκουτρή φέρνει στο προσκήνιο το γεγονός ότι καιείς από τους λογοτέχνες αυτόχειρες του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, εκτός από την Πηνελόπη Δέλτα, και σχεδόν καιείς από εκείνους που αυτοκτόνησαν αργότερα δεν είχε παιδιά. Η Δέλτα αποπειράθηκε ν' αυτοκτονήσει και δεν πέτυχε όσο τα παιδιά της ήταν μικρά, ενώ ο Συκουτρή αποπειράθηκε να εγκαταλείψει γυναίκα και Πανεπιστήμιο για ν' αποσυρθεί σε κάποιο απόμακρο νησί διδάσκοντας μικρά παιδιά, προτού εγκαταλείψει όλους και όλα με την αυτοκτονία του.

Ανδρέας Εμπερικός: Ναρκισσισμός και αυτοκτονία στο πνεύμα της ευθανασίας σημαίνει ότι φτάνει κάποια στιγμή που ο άνθρωπος αποφασίζει ότι δεν μπορεί να ζήσει χωρίς αγάπη. Η επίγνωση της απουσίας ενός αντικειμένου αγάπης γίνεται μέσα του ένα κενό που δεν μπορεί να το γεμίσει ο αυτοθαυμασμός και η επίδειξη της επιτυχίας, της κοινωνικής αναγνώρισης και της φιλοδοξίας. Η

9. Ο Ιωάννης Συκουτρίης, κορυφαίος κλασικός φιλόλογος (Σμύρνη, 1901-Ακροκόρινθος, 1937).

κρίσιμη στιγμή για ένα ναρκισιστικό άτομο όπως ο Περικλής Γιαννόπουλος ή ο Ναπολέων Λαπαθιώτης είναι η μέση ηλικία, όταν ο άνθρωπος αναγνωρίζει πάνω του τα σημάδια της παρακμής, όταν βλέπει μια μέρα το είδωλό του στον καθρέφτη της αυταρέσκειας να θαμπάνει και, αρχίζοντας να συναισθάνεται το κενό που υπάρχει λανθάνον μέσα του, τρομάζει. Ο Καρυωτάκης και ο Συκουτρίης δεν χρειάστηκε να μεγαλώσουν περισσότερο για να καταλάβουν πως είχαν ψυχικά, αν όχι και σωματικά, γεράσει. Η ιδέα της παρακμής και της αποτυχίας, ενισχυμένη από το αίσθημα της αδικίας που προκαλούσαν οι επαγγελματικές τους δυσκολίες, ήταν εξίσου έντονη και στους δύο. Και μαζί με το αίσθημα της αδικίας, ο θυμός που, όταν δεν μπορεί ν' αλλάξει τα πράγματα ή να μεταλλαχτεί δημιουργικά, στρέφεται εναντίον των ενδοψυχικών αντικειμένων, εναντίον του εαυτού μας. Η σάπια και η ειρωνεία του Καρυωτάκη γίνονται αυτοσαρκασμός και μήνυμα θανάτου, η επιθετικότητα και η πολυπραγμοσύνη του Συκουτρίη γίνονται αυτοτιμωρία και παραισία. Υπάρχει η εντύπωση ότι τόσο ο Καρυωτάκης όσο και ο Συκουτρίης είχαν φτάσει στο τέλος της δημιουργικότητάς τους. Και αυτό θα μπορούσαν να το διαισθάνονται και οι ίδιοι. Και πιο σίγουρα, το ίδιο θα μπορούσε να πει κανείς για τον

Λαπαθιώτη και τον Γιαννόπουλο, και χωρίς αμφιβολία για την Πηνελόπη Δέλτα, που με δυσκολία μπορούσε να γράψει πια, ενώ ό,τι έγραφε, οι αναμνήσεις που της έφερε πίσω η χαμένη αλληλογραφία της με τον Δραγούμη, δεν ήταν παρά τα αναμνήματα ενός έρωτα που δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Συμπερασματικά, το δημιουργικό αδιέξοδο, το τραγικό συναίσθημα ότι «απέσβετο το λάλον ύδωρ», θα μπορούσε να το βρει κανείς σε όλους τους αυτόχειρες της λογοτεχνίας, Έλληνες και ξένους, από τον Περικλή Γιαννόπουλο και τον Καρυωτάκη, ως τον Μαγιακόφσκι, τον Χέμινγουεϊ και τη Σούβια Πλάθ, ανεξαρτήτως ηλικίας ή αντικειμενικής πραγματικότητας, ως απαραίτητη προϋπόθεση ή κίνητρο αυτοκτονίας, ως την τελική κοινή οδό που οδηγεί τον απελπισμένο λογοτέχνη στην απόφαση να φυτέψει μια σφαίρα στο κεφάλι ή στην καρδιά του, ή να πάρει δηλητήριο και να περάσει στο υπερπέραν.

Δημήτρης Κουρέτας: Να εξηγήμεθα, όμως. Ο ναρκισισμός για τον οποίο μιλάμε δεν είναι εκείνος που στη σύγχρονη ψυχιατρική και ψυχανάλυση ονομάζουμε ναρκισιστική διαταραχή προσωπικότητας, μια από τις λεγόμενες οριακές διαταραχές, οι οποίες χαρακτηρίζονται πάνω απ' όλα από μια εκμεταλλευτική συμπεριφορά στις διαπροσωπικές σχέσεις, αρχίζοντας με τις οικογενειακές σχέσεις και τους προσωπικούς φίλους. Κανένας από τους αυτόχειρες λογοτέχνες με τους οποίους ασχοληθήκαμε απόμε δεν είχε μια τέτοια παθολογική συμπεριφορά. Περιγράψαμε παθολογικά στοιχεία στον χαρακτήρα τους, αλλά εγώ τουλάχιστον δεν θα τους χαρακτηρίζα ψυχιατρικούς ασθενείς, εκτός αν λογαριάσουμε την κατάθλιψη που συνόδευε κάποιους απ' αυτούς τις παραμονές της αυτοκτονίας τους, και πάλι νευρωτικές και όχι ψυχωτικές φάσεις έτσι που να χρειάζεται νοσηλεία. Αλλά πόσοι από εμάς θα μπορούσαμε να ξεφύγουμε από τον

χαρακτηρισμό του νευρωτικού; Θα μου πείτε, είμαστε όλοι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο νευρωτικοί, αλλά λίγοι από εμάς καταλήγουν στην αυτοκτονία, ακόμα και εκείνοι που ερωστιστρούν με την ιδέα του θανάτου, όπως πολλοί ποιητές που δεν βρήκαν το θάρρος, όπως λέει και ο μαχτικός και κάθε άλλο παρά πεισιθάνατος Βάρναλης, να αυτοκτονήσουν. Και ασ μην ξεκινάμε την κουβέντα του Ουίλιαμ Τζέιμς: «Δεν υπάρχει σκεπτόμενος άνθρωπος που να μην του πέρασε από τον νου η ιδέα της αυτοκτονίας».

Μαρία Βοναόρτη: Χαίρομαι για τον τρόπο με τον οποίο μίλησε ο καθηγητής Κουρέτας για την αυτοκτονία και τον ναρκισισμό. Κι εδώ που τα λέμε, προτού κλείσουμε αυτή τη συζήτηση, αρκεί από τους μαθητές του Φρόντ να αυτοκτόνησαν –ας θυμηθούμε τον πιο προικισμένο απ' όλους, τον Σάντορ Φερένζι, και ακόμα τον Βίλχελμ Στέκελ, ο οποίος αυτοκτόνησε με τη γυναίκα του την ημέρα που μπήκαν οι Γερμανοί στο Παρίσι. Μήπως και ο τρόπος που πέθανε ο Φρόντ δεν ήταν αυτοκτονία, όταν έπεισε τον γιατρό του να τον απαλλάξει από τους πόνους του καρκίνου και την αθλιότητα των γηρατειών με μια διπλή ένεση μορφίνης στο πνεύμα της ευθανασίας του Συκουτρίη, για να μην πω όλων ανεξαιρέτως των ιδανικών αυτοχείρων της ελληνικής λογοτεχνίας;

Greek Literary Men Who Committed Suicide

Petros Hartokollis

This article is the last act of a play after my book *Ideal Suicides* and refers to the five most important suicides-literary men of modern Greek literature: Kostas Karyotakis, Periklis Giannopoulos, Napoleon Lapathiotis, Ioannis Sykoutris and Penelopi Delta. It is essentially a discussion among five famous psychoanalysts of another time on the issue of suicide, which is based on the information supplied by my book as well as on my views on this topic.